

8.087

ОМЕЛЯН ТЕРЛЕЦЬКИЙ

**ЯК БУДУВАВ
І ЯК РУЙНУВАВ
УКРАЇНСЬКИЙ НАРОД**

ДРУГЕ ВИДАННЯ

УКРАЇНСЬКЕ ВИДАВНИЦТВО

06
10

ОМЕЛЯН ТЕРЛЕЦЬКИЙ

ЯК БУДУВАВ
І ЯК РУЙНУВАВ
УКРАЇНСЬКИЙ НАРОД

ДРУГЕ ВИДАННЯ

7808

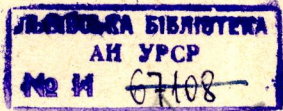
Львів. Бібліотека
АН. УРСР

УКРАЇНСЬКЕ ВИДАВНИЦТВО
ЛЬВІВ 1941

9(с47.71) Т3(2ук)0

25 и

И 67108



8087



Надруковано в вересні 1941 р.
10.000 прим. в 5. Друкарні
Поліграфтресту, Львів, вул.
Хорулицьки Ч. 27, на папері
формату 60×92¹/₃₂. Зам. № 54.

В цій книжечці хочу я вам розказати про те, як будував і як руйнував український народ.

Що під цим будуванням і руйнуванням розуміти?

Отже тут ітиме мова про такі речі, до яких можна б дорахувати, наприклад, будування хати, і про такі знову речі, як ось руйнування хати.

➤ Словом, це оповідання буде складатися з двох частин. У першій частині буде мова про те, як український народ розвивав у себе політичне і громадське життя, як він будував собі власну державу, яка у нього була освіта, наука, мистецтво, торгівля й таке інше.

➤ У другій частині буде сказано, як український народ руйнував те, що йому не було до вподоби, або що виходило йому на шкоду.

Обидві справи, як будування, так і руйнування дуже великої ваги, бо життя кожного народу складається власне з цих двох

праць, що їх проваджено в двох противних напрямках. Тай зрештою нам мусить бути цікаво знати, що в нас самих є, чи дух творення, чи дух нищення, чи трохи з одного і другого, а все те, як спадщина від наших предків.

Розуміється, що відповідь на ці питання може тут бути тільки дуже коротка, бо інакше це оповідання забрало би багато часу. Говоритимемо тільки про найважливіші речі, а саме про такі, що вам більше чи менше відомі, якщо ви цікавилися хоч трохи минулим українського народу. Зачнемо від справи будування своєї власної держави.

Справа будування держави є одною з найважливіших справ, які виповняють життя кожного народу. Відомо, людина не може жити одинцем і тому вона живе громадою. Але живучи там мусить подбати про організацію цієї громади, бо тільки в організованій громаді може бути лад і порядок. Приклади цього можемо знайти не тільки в людському житті, оглядаючи організовані громади людей, це видно також і у звірів, птахів і навіть комах, які живуть громадами. Візьмим, наприклад, мурашок або бджіл. У тих і в других бачимо таке життя, життя організованою громадою. Кожна бджола чи му-

рашка має зазначене завдання, яке вона му-
сить виконати, скрізь панує між ними лад
і порядок. Значить, то є організовані гро-
мади.

Такою організованою громадою є також
кожна держава. Щоб її поставити, органі-
зувати, треба чимало праці й тому всі наро-
ди, що збудували собі власну державу, ви-
конали тим самим працю великої ваги.

Про найновішу працю українського наро-
ду коло збудування своєї власної держави
ми знаємо всі. Але нам важно знати також,
як з цим було в минулому, бо тільки цим
способом зможемо відповісти на поставлені
вище питання.

Отже щодо цього, то історія учить, що
ми мали в далекому минулому дві держави,
що та держава, яку охрещено „Українська
Народня Республіка“ і яка зачала будувати-
ся в 1917 році, в огні російської революції,
це третя українська держава.

Першою українською державою була да-
вна київська держава Рюриковичів, що по-
встала коло 800-го року над Дніпром і мала
своїм осередком таки Київ. Цю стару київ-
ську державу називали колись „руською“.
Тому, що в тім часі наші предки, що жили
в ній, звалися Руссю. Тільки пізніше й мо-

скалі стали звати себе теж руськими, присвоївши собі наше старе ім'я. В новіших часах увійшло в звичай називати цю державу київською тому, що Київ був головним її містом. Називають її також державою Рюриковичів від того, що так називалася родина київських князів.

➤ Та справа не в назві. Для нас важніше те, що: 1) ця держава постала на українській території; 2) населення цієї держави було в значно переважаючій частині українське, бо це ж були наші предки (крім них жили в ній також предки білорусів, москалів); 3) ця держава держалася переважно українськими руками.

Зваживши те все, ми справедливо можемо назвати цю державу першою українською державою.

Але ви можете сказати таке: годимося на те, щоб цю державу називати українською, але що ж з того. Київська держава Рюриковичів це не є твір праці українського народу, а це праця князів і їх дружини, які може навіть не були слов'янами. Тому нема чого — скажете ви — покликуватися на цю державу, а дехто з вас під впливом „демократичного“ погляду не хоче й згадувати про неї добрим словом. Мовляв, це кня-

зівсько - панська держава тай більше нічого.

В усьому тому є тільки частина правди. Ми мусимо признати, що київська держава Рюриковичів була князівсько - панською державою, значить, коли дивитися з сучасного погляду на держави, була вона наскрізь аристократичною (панською).

Але спитаймося зараз: А як було це в інших народів? Чи були тоді демократичні держави?

Відповідь на це ми знайдемо в історії всіх європейських народів, які мали тоді свою власну державу. Чи подивимося ми до історії французького, англійського чи німецького народу, а так само до наших ближчих і дальших сусідів, до поляків і чехів, всюди бачимо те саме, що було в нас, всюди був аристократичний лад у державах.

Так само ми можемо дати відповідь на закид, що київська держава Рюриковичів не була твором широких мас українського народу.

Насамперед ми мусимо знати, що не тільки князь і його найближча дружина були творцями київської держави, але й міщанський клас, а саме купецтво, великі земельні власники теж причинилися до її утворення.

Правда, це не ціла маса українського народу, але спитаймося, чи постала в тих часах яка держава при участі широких народніх мас? Цього ніде не було й досить вже того, як народна маса не розвалювала держави. А хоч народна маса у нас так само, як всюди, ставилася байдуже до держави, то все ж таки ворожих виступів проти держави ми у неї не бачимо.

Виходить отже, що нам нема чого відпекуватися від давньої київської держави. І коли йде про це, як її охрестити з національного погляду, то її треба назвати таки українською. Чи перший почин до основи цієї держави дали варяги, чи такі наші предки, це кінець-кінцем не так важно. Але важне те, що цю державу удержували українські вищі суспільні класи, бо з цього бачимо, що розвиток київської держави був витвором праці українських рук.

А ця праця не була маловажна, бо перша наша держава була немаловажним твором в Європі.

Вона була могутня і найбільш простора з усіх тодішніх європейських держав. Вона сповняла теж велике завдання, бо обороняла Європу перед степовиками. Вона розбила печенігів, торків, відпирала половець-

кі наїзди і хоч підлягала татарській неволі, то все ж таки в'язала татарські сили на стільки, що татари не могли поширити далі свого панування в Європі.

З однієї частини цієї Київської Держави виникла Галицько-Волинська Держава, яка обіймала західно-українські землі і протягом означеного часу мала вплив навіть на Київ і на Наддніпрянщину. Це була також могутня держава, і коли татари знищили політичний лад у східній Україні, то вона одна залишилася захистом для українського народу. Це була чисто українська держава, бо в ній мешкали майже самі українці. Це була княжа держава, тісно зв'язана з Київською державою.

І в цих державах розвинувся такий суспільний лад, який відповідав зовсім добре такому самому суспільному ладові у найбільше просвічених народів. Він не був кращим, але не був і гіршим від того ладу, який бачимо у цих народів.

Усе це було будівництво на політично-суспільному полі. Але будівництво бачимо також і на інших полях.

Так повсталася у нас і церковна організація на візантійський лад, вона була тісно зв'язана з нашою державою.

У нас розвинулася торгівля, наука, мистецтво. Київ став одним з найбільших торговельних осередків східної Європи так само, як наше „Слово о полку Ігоревім“ цінним твором в європейському письменстві, „Руська Правда“ в державнім законодавстві, а малюнки в київських церквах в європейському малярстві.

Усе те є доказом того, що у нас будувалося, ставлялося, що у нас творча, будівнича праця показала гарні наслідки.

Словом, перша доба української історії виказує дуже багато праці коло будування на всіх полях народного життя. Це були часи, коли наші предки стояли на чолі народів східної Європи. Вони стояли вище за тодішніх поляків і литовців, а коли на півночі почав витворюватися окремий московський народ, то туди йшла освіта саме з нашого Києва.

Але почавши від половини XIII століття все змінилося на гірше. Могутня татарська орда, яка вдарила на руські землі, викликала цілковите замішання на нашій території. Політичний лад, який і без того підупадав на Придніпров'ю, завдяки сваркам князів, розбився тепер цілковито. На місці колишньої, великої української держави повстало

цілковите безладдя, анархія. Видно було, що кінчається старе життя, старий лад, стара доба нашої історії.

Врешті скінчилася ця доба нашої історії, а настала нова. Це є часи, коли ми вже не мали своєї держави, а дісталися під панування Литви, а опісля Польщі.

Та український народ не зложив тоді рук, не сидів бездільно. Він знову взявся до праці над будовою своєї власної держави і збудував у XVII-ому столітті козацько-українську державу. Це друга з ряду українська держава.

Учасників при будові цієї держави було вже далеко більше, як при будові київської держави, бо збудував її досить численний суспільний клас, який зорганізувався в козацтво. Завдяки цьому характер цієї держави був далеко демократичнішим, як київської. Це вже був великий поступ. Правда, ця держава не відповідає сучасним демократичним поглядам. Але вона зовсім добре пристосована до тодішніх європейських держав, а як чого їй недостає їй, то тільки того, що політично суспільний лад козацько-української держави не міг зміцнитись як слід, бо до цього не допустили наші сусіди — вороги: Москва і Польща.

Але не зважаючи на те, збудування цієї держави треба признати великим здобутком праці українського народу. Нам треба пам'ятати те, ще будування козацько-української держави відбувалося серед дуже некорисних обставин. Воно відбувалося серед тяжкої боротьби з двома противниками української незалежності — з Польщею і Москвою.

Разом із будуванням козацько-української держави і в зв'язку з цим будувався також новий суспільний лад, який знову показував, що будівничі української держави стояли зовсім на рівні з будівничими держав у інших народів.

Коли додамо до цього те, що у нас по за́непаді XIV і XV століття оживився письменницький рух у XIV-ому столітті, що у нас міщанський клас бере живу участь у просвітньому русі, що він основує церковні братства, які положили велику заслугу на просвітньому полі, то мусимо признати, що наші предки виказали чимало енергії і здібности як на політичнім, так і на культурнім полі.

І хоч в цій добі не стоять вони вже на першому місці між народами Європи, як це було за часів існування Київської держави, то

всеж таки москалі йдуть ще до нас по науку аж до половини XVIII-го століття.

Щойно друга половина XVIII-го століття зіпхнула нас на дальший план. Під політичним оглядом втратили ми тоді все, бо в 1764 році Росія скасувала гетьманську владу й тим самим способом розвалила остаточно будівлю козацько - української держави, а в 1775 році зруйнувала Запорізьку Січ, останню твердиню незалежних українських змагань.

Настали часи найбільшого нашого занепаду, а з тим і необхідність нового будування на місці руїни.

І цим разом знову стає український народ до будови. Починається з літературного руху, який розвивається дуже добре і породжує врешті великого генія - поета Тараса Шевченка. За цим пішло національне і політичне освідомлення українського народу, яке кінець - кінцем привело до утворення Української Народньої Республіки в 1917 році.

І коли зважимо все це, коли зважимо власне, що українськими руками будовано три рази державу, то мусимо признати, що праці вложено тут дуже багато і що ця праця іде на рахунок українського імени.

А це будівництво є найкращим із усього, що маємо в нашій історії. Це те саме, що було в вашому житті, коли ви ставляли хату, садили городину, або сіяли збіжжя.

І коли дехто скаже вам, що в українському народі є тільки дух знищення, що ми вміємо тільки руйнувати, а не будувати, то на оборону приходить нам історія нашого народу, яка вчить, що в нашій історії побіч руйнування було також і багато будівництва.

Але ми перейдемо тепер до справи руйнування в українській історії.

Руйнування — це теж свого роду праця. А при цій праці треба так само сили й енергії, як і при будівництві. Тільки розуміється, ця праця є зовсім щось відмінне від того, що робилося при будівництві. Коли там складалося щось до купи, ніби одну цеглину до другої, щоби з цього зробити якусь одну, більшу цілість, то тут розкидається ці цеглини, руйнується їх. Там будовано хату, тут розвалюється її.

Виходить отже, що руйнування є суперечністю до будівництва. Воно й є так справді, але треба зауважити, що між цими двома історичними проявами є дуже часто тісний зв'язок, бо нерідко руйнується щось на те, щоб опісля на цій місці щось нове збуду-

вати. Поговоримо тепер саме про такого рода руйнування.

Руйнувань, зв'язаних тісно з будуванням, знаємо в нашій історії два головних. Перше з них це є велике руйнування з кінця XVI-го століття і в першій половині XVII-го століття. Воно відоме в історії під іменем козацьких воєн і Хмельниччини.

Тоді було зруйноване польсько-шляхотське панування і політично суспільний лад, заведений польськими панами на Україні. Це руйнування було дійсно велике і ґрунтовне. Такі імена, як Косинський, Наливайко, Жовті Води, Корсунь, Зборів і Берестечко нагадують нам, що тоді робилось. Серед великих імен на перший план вибивається ім'я Богдана Хмельницького, головної історичної особи в тих часах.

Богдан Хмельницький — це найвизначніший представник боротьби з Польщею, руйнування польсько - шляхотського панування на Україні. Але він був одночасно й будівничим козацько - української держави, бо руйнування відбувалося на те, щоб на місці зруйнованого могла стати будівля. На місці шляхетсько - польського панування мало постати на Україні козацько - українське панування.

Другим великим руйнуванням, зв'язаним із будуванням, є те, що зачалось в 1917 році. Це було руйнування московського і польського панування, щоб на українській землі збудувати українську державу.

Інакший характер має руйнування в українській історії, знане під назвами гайдамачини або коліївщини. Це були народні рухи у XVIII-ому столітті, які мали на меті знищити тодішній суспільний лад на Україні.

Це руйнування інакше, як два попередні, бо воно не зв'язане з думкою будування. Гайдамаки, йдучи до боротьби, хотіли помститися на панах шляхтичах за свої кривди. Руйнуючи ненависний суспільний лад, вони одначе не змогли поставити твердої програми щодо того, який суспільний лад треба би завести на місці зруйнованого.

В цьому головна різниця між нашою гайдамачиною й новішими народніми рухами в Європі XIX і XX-го століття, в яких бере участь zorganizований робітничий клас. Тут є свідомість того, що робиться, бо тут є ясно поставлена програма, а там бажання помститися за кривди.

І тому, хоча гайдамаччину як протест проти поневолення українських селян польською шляхтою так само, як і боротьбу зор-

ганізованого робітництва в Європі XIX і XX століття, треба вважати суспільною боротьбою, то все таки не можна ставляти цих обох проявів занадто близько до себе.

Гайдамаччина не принесла бажаної користі українському народові не тільки тому, що її придушила Польща і Москва, але ще й тому, що не була здатна поставити щось від себе на місце зруйнованого. А ми все мусимо пам'ятати, що не в руйнуванню, а саме в будуванні лежить поступ.

Ще інший характер мають ті руйнуючі роботи, знані в українській історії, про які буде зараз мова.

Перша з них це боротьба князів за часів існування Київської держави. Вони розбили єдність держави, послабили її і викликали те, що степовики стали важкою ногою на Україні. Словом, це події, про які кожний з нас висловлюється, як про темний бік нашої давньої історії за княжих часів.

А темний бік в тім власне, що в цьому були винні не тільки самі князі. Коли вони могли провадити війни між собою, то тільки завдяки тому, що в тім усім підтримувала їх дружина тай взагалі вищі, а часом і середні суспільні класи. А що ці класи були, за винятком означеного відсотка ва-

Львівська державна
наукова бібліотека

3273

№

17

ЛЬВІВСКА БІБЛІОТЕКА
АН УРСР

№ 11 8087

ЛЬВІВСКА БІБЛІОТЕКА
АН УРСР

№ 11 67108

рягів, українськими, то ця руйнуюча робота йде на рахунок українського народу остільки, оскільки на його рахунок вписано існування першої української держави.

Виходить отже, що українські вищі суспільні класи руйнували свою власну будівлю.

І знову тут, як за гайдамаччини йде руйнуюча робота без ніякої цілі, без думки будування. Але гайдамаків можна виправдати. Перше, це був темний, непросвічений клас, а друге, вони мстилися за своє суспільне поневолення. А учасників руйнування з княжих часів виправдати тим не можна. На жаль, до руйнування пхала тут людей особиста користь і бажання вивищити себе.

Ще більше неприємною справою в нашій історії є руйнуюча робота у нас на Україні в другій половині XVII століття, за часів так званої „Руїни“.

Дуже справедливо названий цей час „Руїною“, бо дійсно тоді йшла руйнуюча робота, як найліпше. Це було руйнування також задля особистих користей і задля бажання себе вивищити, так само, як і руйнування за княжих часів. А воно тимбільше мусить вражати, що руйновано молоденьку ще ко-

зацько- -українську державу, яка щойно недавно постала й опинилася в дуже тяжких політичних обставинах, маючи перед собою боротьбу на два фронти — з Москвою і Польщею.

Годі тут представити докладно це руйнування власної хати, власної держави, але мусимо пригадати бодай кілька таких хвилин, в яких особливо яскраво виступає ця руйнуюча робота.

Одна з таких хвилин є зараз на початку гетьманування Івана Виговського.

Виговського обрала на гетьмана козацька старшина, яка сподівалася, що в новім гетьмані знайде гідного наслідника Богдана Хмельницького. Тим часом полковник Мартин Пушкар підняв бунт проти нього, опираючись ніби то на демократичні гасла. В дісности ж ішло тут про заспокоєння власної амбіції: Пушкар хотів і собі стати гетьманом. Правда, Пушкара розбито, але все ж таки Виговському перешкодила ця справа зміцнитися на Лівобережжі.

Ідемо далі. В 1659 році, після великої перемоги над московськими військами, став Виговський на вершку своєї слави і значіння. Ціла Україна з винятком західних українських земель була в його руках. Але знову

зачалася руйнуюча робота. Отаман Запорожської Січі Сірко виступив проти Виговського, а наслідок цього був такий, що Виговський втратив Лівобережжя, а опісля й гетьманську булаву. Його наслідник Юрій Хмельницький мусів увійти в переговори з Москвою і згодитися на обмеження самостійності України. Ще гірше було те, що Україна розпалася на дві частини: на Правобережну і Лівобережну, з яких кожна мала свого гетьмана.

Найяскравішим представником української руїни серед тодішних гетьманів був Брюховецький. Бажання стати гетьманом доводить його до того, що він просить московський уряд про заведення московської адміністрації на Україні.

І чи ж дивно, що Москва з цього скористала і обмежувала автономію України?

Гетьманування Петра Дорошенка — це часи, коли здавалося, що ось може Україна все таки зістанеться незалежною державою і обійме собою всю українську територію.

Але до цього не прийшло тому, що Дорошенко знайшов ворогів своєї політики в широких народних масах, тому, що він був в союзі з татарами і турками, а головню тому, що з'явилися гетьмани-самозванці:

Многогрішний, Самойлович і отаман Січі Ханенко, які приложили руку до провалення Дорошенка.

Дорошенко впав, але разом із ним упала й українська державна будівля. Гетьман Іван Мазепа силкувався поставити її наново, але битва під Полтавою в 1709 році положила усьому кінець. Україна зосталась розділеною між двома сусідніми державами: Польщею і Московією і протягом XVIII століття втратила свою політичну автономію (самоуправу).

Все це було наслідком руйнуючої роботи, про яку була мова. Але прикладів руйнування без охоти будування можна би знайти в нашій історії ще більше.

Таке руйнування можна було бачити у нас і в XIX столітті, якщо нагадаємо всякого рода українців, що вирікалися свого імени і свого народу, і, називаючи себе „малоросами“ чи таки „руськими“, ставилися ворожо до всього, що українське, подібно, як колись проклятої пам'яті „татарські люди“.

А коли подивимося на ще ближчі часи, на творення української держави в 1917—1920 рр., то тут побіч будування є також безцільне руйнування.

Правді треба заглянути просто у вічі. При

будуванні третьої української держави ми показали менше здатности, як наші предки з часів Хмельниччини, не кажучи про ці суспільні класи, що збудували першу українську державу.

У нас було замало політичного розуму і тому нам було дуже тяжко будувати свою державу. У нас не було єдности, а замість цього взаємна недовірливість, а то й безоглядна боротьба. І нічого дивного, коли в наслідку у нас шло руйнування своєї власної державної будівлі раз свідомо, другий раз несвідомо.

І коли нам здається, що в цих словах є пересада, то не забуваймо, що не тільки кожне наше діло, але навіть кожна наша думка, яка звертається проти цього, що ми збудували, а немає за собою оправданої причини, є в дійсности нищенням власної праці, а тим самим руйнуючою роботою, не зв'язаною з будуванням.

Можна тепер запитатися, чого було більше в українській історії — будування чи руйнування?

Відповідь ми мали у нашій книжечці. Ми бачили одне і друге. А хоча здається нам, що руйнування було у нас занадто багато, то все ж таки і будування було у нас чима-

ло, а будування трьох українських держав є найліпшим доказом цього.

Автім, ми мусимо пам'ятати й те, що два наші сусіди наставляли були на нашій території свої будівлі, не дозволяючи на те, щоб тут збудовано українську хату. З цього й вийшло таке, що аби поставити своє, треба було насамперед зруйнувати чуже. От тому й вийшло в нашій історії так багато руйнування.

Наша історія вчить нас багато. Ми бачимо, що тільки те руйнування вийшло на користь українському народові, яке було тісно зв'язане з будуванням. А всяке інше мало дуже шкідливі наслідки.

Нехай це й буде дороговказом для нас на сьогодні і на майбутнє, як нам поступати в кожному становищі, за всяких умов. Ми повинні вкладати свою працю до народної будівлі, на користь цілого українського народу. Це буде наше будування. Але нам вільно також руйнувати те, що вважаємо за невідповідне чи навіть шкідливе, маючи одначе завжди на увазі, що на місці зруйнованого конче треба буде щось поставити.

А вже ж ніяким способом ми не повинні прикладати рук до такої роботи, де є тіль-

ки руйнування, де особиста користь, а не загальне добро стоять на першому місці.

Тому нашою найвищою ціллю мусить zostатися все таки будування. У нас на всіх полях багато незабудованого місця. Тому нам треба взятися до праці в цьому напрямі і, усуваючи те, що перешкаджає нам в цій праці, будувати гарну українську хату, в якій був би лад і порядок — будувати українську державу.



3000
0,72
(1986)

Р 1
5273

8.087

ОМЕЛЯН ТЕРЛЕЦЬКИЙ

**ЯК БУДУВАВ
І ЯК РУЙНУВАВ
УКРАЇНСЬКИЙ НАРОД**

ДРУГЕ ВИДАННЯ

УКРАЇНСЬКЕ ВИДАВНИЦТВО